

KONSEKWENCJE PROCESÓW UCHODŹCZYCH WYWOŁANYCH KONFLIKTAMI ZBROJNYMI DLA PAŃSTW PRZYJMUJĄCYCH

Patrycja Głogowska

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Politologii

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6364-9128>

e-mail: patrycja.glogowska@uw.edu.pl

Abstrakt: Konflikty zbrojne wywołują wiele negatywnych konsekwencji, do których można zaliczyć procesy uchodźcze. Ludność uciekająca przed prześladowaniem znajduje miejsce bezpieczne w innych państwach. Celem artykułu jest ukazanie korelacji pomiędzy procesami uchodźczymi a państwami przyjmującymi. Pierwsza część zostanie poświęcona teoretycznym rozważaniom odnośnie do definicji uchodźcy oraz konfliktu politycznego. W drugiej części zostaną przedstawione możliwe konsekwencje dla państwa przyjmującego. Trzecia część artykułu dotyczy rozważań w kwestii przemiany państwa przyjmującego z biernego aktora konfliktu do pozycji czynnego gracza.

Słowa kluczowe: uchodźstwo, konflikt zbrojny, państwo przyjmujące

WPROWADZENIE

Inspiracją do powstania poniższego artykułu stał się pobyt autorki w Libanie związany z udziałem w pracach organizacji pozarządowej oraz prowadzeniem badań w ramach projektu naukowego. Celem poniższego artykułu jest ukazanie korelacji pomiędzy procesami uchodźczymi a rolą państwa przyjmującego. W artykule została podjęta próba odpowiedzi na pytanie, czy rola państwa przyjmującego uchodźców jest zmienna w czasie. Ponadto w artykule odpowiem na pytanie, z jakimi konsekwencjami zmagają się państwa przyjmujące. Metody badawcze, które zostały wykorzystane do analizy podejmowanego tematu, to przede wszystkim analiza literatury przedmiotu. Wykorzystanie teorii konfliktu politycznego oraz rozważań badaczy na temat roli i konsekwencji dla państw przyjmujących uchodźców stały się teoretycznym aspektem do analizy

podejmowanego tematu. Pobyt w Libanie, który jest państwem z największym zagęszczeniem uchodźców względem obywateli (jedna na cztery osoby) pozwolił na obserwację sytuacji w kraju zmagającym się z masowym napływem uchodźców. Dodatkowo liczne rozmowy z Libańczykami oraz praca w organizacji pozarządowej zajmującej się pomocą uchodźcom pozwoliła na wysnucie wniosków oraz ukazała sytuację, z jaką zмага się państwo przyjmujące. Podstawową jednostką analityczną w poniższym artykule jest państwo przyjmujące. W szczególności ukazanie jego roli i zmian, jakie przechodzi w trakcie masowego napływu uchodźców, które jest konsekwencją konfliktu zbrojnego. Dodatkowo kategoria analityczna podejmowana w artykule dotyczy uchodźców oraz państwa, z którego takie osoby uciekają.

UCHODŹSTWO JAKO NIEJEDNORODNA KATEGORIA ANALITYCZNA

Pierwsze formalnoprawne zdefiniowanie terminu „uchodźca” znalazło się w dokumentach Ligi Narodów. Organizacja powstała na skutek tragedii I wojny światowej i jej celem było podjęcie działań i mechanizmów niedopuszczających do ponownych wojen. Wówczas została podjęta próba stworzenia mechanizmów obronnych dla osób zmuszonych opuścić swoje miejsce zamieszkania na skutek konfliktów zbrojnych. W trakcie funkcjonowania Ligi Narodów stosowano kryteria pochodzenia, obywatelstwa oraz braku opieki dyplomatycznej państwa. W tym okresie uchodźcami mogły zostać osoby pochodzenia armeńskiego, asyryjskiego, asyryjsko-chaldejskiego, austriackiego, rosyjskiego, tureckiego, hiszpańskiego i niemieckiego [Florczak 2014: 375–376]. Wybuch II wojny światowej i konsekwencje w postaci masowych przemieszczeń ludności ukazały ułomność tej definicji. Ustawodawcy zauważyli, że zawężenie możliwości nadania tego statusu do pochodzenia i obywatelstwa jest nieadekwatne do zmieniającego się świata. Powszechność konfliktów zbrojnych na całym świecie obliuguje do utworzenia definicji bez rozróżniania na kwestie pochodzenia.

Dzisiejsze, powszechne określenie uchodźcy zostało zdefiniowane w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców sporządzonej w Genewie 28 lipca 1951 r. oraz uzupełnione przez Protokół Nowojorski z 1967 r., który znosił ograniczenia geograficzne i czasowe ujęte w Konwencji. W postanowieniach Konwencji status uchodźcy przysługuje osobie, która: „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania i nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa” [Konwencja dotycząca statusu uchodźców...1951]. Powyższa definicja wskazuje na brak ograniczeń związanych z pochodzeniem

czy obywatelstwem (jak to było w poprzedniej, w okresie funkcjonowania Ligi Narodów), a skupia uwagę na osobach poszkodowanych.

Inna definicja, która została przyjęta przez Agencję Narodów Zjednoczonych do spraw pomocy uchodźcom palestyńskim na Bliskim Wschodzie (UNRWA), została utworzona do nadania statusu osobom poszkodowanych i jest ukierunkowana geograficznie. Konflikt palestyńsko-izraelski, który trwa od momentu powstania państwa Izrael (1948), spowodował masowe przesiedlenia ludności palestyńskiej, zamieszkującej wcześniej na terytorium przyznanego narodowi żydowskiemu. Konflikt zbrojny pomiędzy tymi narodami spowodował masowe napływy uchodźców palestyńskich do państw sąsiednich, jak Liban, Jordania czy Syria. Organizacja Narodów Zjednoczonych, aby nieść pomoc humanitarną poszkodowanej ludności, utworzyła specjalną agencję – UNRWA (Agencja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie). Agencja definiuje uchodźców jako osoby lub potomkowie osób, których miejscem zamieszkania była Palestyna w okresie 1 czerwca 1946 do 15 maja 1948, a w wyniku konfliktu zbrojnego z 1948 r. utraciły dom oraz środki do życia [UNRWA, *Palestinerefugees*].

Celem Ligi Narodów oraz obecnie Organizacji Narodów Zjednoczonych jest pomoc poszkodowanej ludności w wyniku konfliktów zbrojnych. Obie organizacje zdefiniowały uchodźców jako osoby poszkodowane, którym powinna zostać zapewniona ochrona w miejscu bezpiecznym. Niemniej jednak warto zauważyć transformację definicji uchodźcy. Konwencja genewska z 1951 r. znosi ograniczenia geograficzne. Wcześniej uchodźcami mogły zostać jedynie osoby pochodzenia określonego w zapisach dokumentów Ligi Narodów. Zniesienie ograniczeń wskazuje na dostosowanie definicji, przez którą można przyznać status uchodźcy do zmieniających się warunków i zagrożeń.

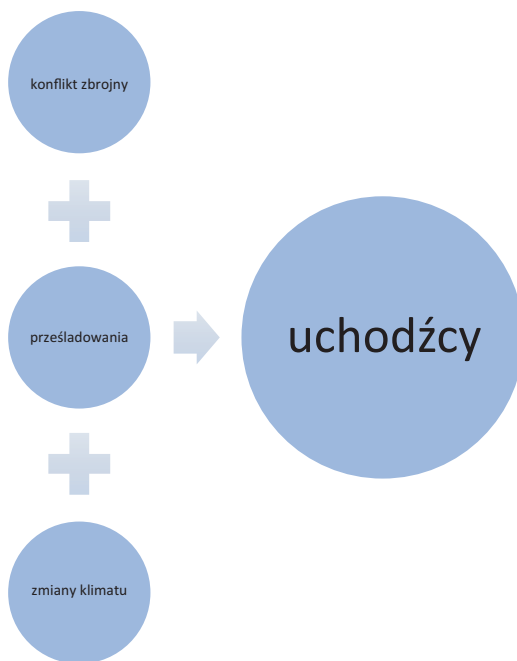
Warto zwrócić uwagę na kategorie podziału uchodźców zaproponowaną przez Agnieszkę Florczak [Florczak 2014: 377]. W ramach tej klasyfikacji uchodźców można podzielić ze względu na poniższe rodzaje:

- uchodźcy statutowi lub konwencyjni – osoby, które spełniają warunki otrzymania takiego statusu zawarte w Konwencji,
- uchodźcy mandatowi – skorelowani z działalnością agencji Narodów Zjednoczonych – UNHCR i znajdują się pod jej opieką,
- uchodźcy de facto – osoby, którym nie został nadany status uchodźcy, jednak przez zagrożenie życia i zdrowia oraz prześladowania nie mogą powrócić do swojego miejsca zamieszkania,
- uchodźcy wewnętrzni – osoby, które w obawie przed prześladowaniem zostały zmuszone do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania, ale w dalszym ciągu znajdują się w obrębie państwa.

Powyższa typologia wskazuje na różne zagadnienia uchodźstwa. Pierwsze trzy punkty odnoszą się do prawnego zagadnienia tego pojęcia. Kryterium dotyczące uchodźców statutowych może być stosowane w przypadku uchodźców palestyńskich, po nadaniu takiego statusu przez wyspecjalizowaną agencję NZ na mocy

przyjętej przez nią definicji. Ostatnia kategoria uchodźców wewnętrznych odnosi się do geograficznego kryterium. Osoby uciekające w obawie o swoje życie i zdrowie mogą szukać schronienia w obrębie swojego kraju – jako uchodźcy wewnętrzni lub poza granicami państwa – uchodźcy zewnętrzni statutowi lub de facto.

Kluczowym kryterium uznania osoby za uchodźcę jest obawa o jego życie i zdrowie. Takie zagrożenie może wynikać z przyczyn **konfliktów zbrojnych**, **prześladowań** na różnym tle (politycznym, rasy, religii) oraz **zmian klimatycznych** (wykres 1). Ostatnia kategoria – uchodźców klimatycznych – jest nowym zjawiskiem [Doles, Chaturvedi 2011: 278]. W literaturze przedmiotu badacze prezentują odmienne poglądy. Jeden z nich głosi, że są to migranci klimatyczni, którzy ze względu na brak fizycznych prześladowań nie mogą być zaliczani do kategorii uchodźców. Z kolei z drugiej strony w literaturze przedmiotu funkcjonuje stanowisko, iż ze względu na zmiany klimatyczne, postępujące problemy z dostępem do wody, ociepleniem, brakami w dostępie do pożywienia (co jest zagrożeniem dla życia i zdrowia człowieka) uciekające osoby można nazwać uchodźcami klimatycznymi.



Wykres 1. Rodzaje uchodźstwa ze względu na wywołujące je przyczyny.

Źródło: opracowanie własne.

Agnieszka Florczak, na podstawie aktów prawnych i międzynarodowych praktyk, ukazuje kilka fundamentalnych zasad powiązanych z udzielaniem ochrony uchodźcom [Florczak 2014: 377–380]:

1. Przyznanie statusu uchodźcy jako zasadę traktowania pokojowego i humanitarnego.
2. Zakaz wydalania lub zwracania uchodźców na terytorium państwa, gdzie groziłoby im prześladowanie. Zasada ta została zapisana w postanowieniach Konwencji w artykule 33 i powszechnie jest znana pod nazwą *non-refoulement*.
3. Zasada ograniczonej suwerenności. Państwa będące stroną Konwencji mają obowiązek przyjęcia osoby, która spełnia wymogi uznające ją za uchodźcę. W przypadku gdy istnieje możliwość, że osoba nie spełnia kryteriów, lecz jej ekskrecja na terytorium państwa, skąd pochodzi, niesie ryzyko utraty życia lub zdrowia, decyzja o wydaleniu jest pozostawiona instytucjom kraju, w którym taka osoba się znajduje. Jednak musi być ona spójna z postanowieniami zawartymi w prawie międzynarodowym.
4. Zasada dobrowolnej repatriacji.
5. Zasada współpracy. Dotyczy popierania wszelkich form współpracy międzynarodowej w celu uregulowania przepływów uchodźców. Koncentruje się również na współpracy pomiędzy rządami państw, organizacjami pozarządowymi międzynarodowymi oraz lokalnymi, a także współpracy pomiędzy państwem przyjmującym a krajem, z którego uchodźcy uciekają.
6. Zasada solidarności. Wspiera kooperację państw. Gdy jeden z krajów przyjmuje na swoje terytorium znaczną liczbę uchodźców, a jego siły i środki stają się niewystarczające, inne państwa udzielają pomocy w zakresie relokacji, wsparcia finansowego, logistycznego i pomocy humanitarnej.
7. Zasada komplementarności. Dotyczy łączenia praw człowieka, prawa humanitarnego oraz ochrony uchodźców, które łącznie mają wywierać wpływ na kształtowanie się porządku prawnego.

Reasumując, można wskazać kilka reguł, które skorelowane są ze zjawiskiem uchodźstwa [Potyrała 2015: 54–55]:

1. Uchodźstwo jest powodowane prześladowaniem, obawą o swoje życie i zdrowie.
2. Determinuje je indywidualny, grupowy lub masowy ruch ludności. Osoby albo uciekają w pojedynkę, albo prześladowanie dotyczy określonej grupy etnicznej, religijnej lub narodu.
3. Może być zewnętrzne – związane z przekroczeniem granicy państwowej lub/i wewnętrzne – odbywające się w obrębie państwa.
4. Może trwać określony czas, zazwyczaj ustępuje po zakończeniu zagrożenia.
5. Jest legalne i/lub nielegalne. Często ludność ucieka z miejsca zamieszkania bez niezbędnych dokumentów. Dodatkowo nawet jeżeli uchodźstwo spełnia warunki legalności, może być często przekroczeniem granicy w sposób nielegalny. Taka sytuacja zdarza się w niektórych państwach autorytarnych, gdy do wyjazdu z kraju niezbędna jest zgoda władz państwowych.
6. Ma charakter przymusowy.

Rozważania w kwestii terminu „uchodźca” są na tyle istotne, gdyż nadanie takiego statusu jest równoznaczne z nadaniem praw osobom, które można zidentyfikować jako „uchodźca”. Państwa, które podpisały Konwencję w sprawie statusu uchodźcy, są zobligowane do pomocy i wpuszczenia na swoje terytorium osób, które stały się obiektem prześladowań lub uciekają przed sytuacjami, które bezpośrednio zagrażają ich życiu. W przypadku analizowanym w niniejszym artykule jest to o tyle istotne, iż Liban nie jest sygnatariuszem Konwencji, tym samym nie jest zobligowany do stosowania zapisów w niej ujętych. Skutkuje to tym, iż Syryjczycy, którzy uciekli przed wojną do Libanu, nie posiadają praw, które powinny im przysługiwać jako uchodźcom. W Libanie funkcjonuje duży problem z nielegalnością pobytu, tym samym jeżeli ktoś jest nielegalnie w kraju (nie posiada odpowiednich dokumentów), to nie ma dostępu do edukacji, opieki medycznej, świadczeń socjalnych, możliwości podjęcia legalnie pracy.

KONFLIKT POLITYCZNY

Konflikt polityczny można opisać jako sytuację, w której grupy społeczne dążą do osiągnięcia sprzecznych celów bądź też tych samych celów, ale innymi środkami [Golec 2005: 167]. Konflikty polityczne często są następstwem „konfliktów ukrytych”. Pojawiają się w momencie, kiedy napięcie pomiędzy rywalizującymi stronami przechodzi w otwartą konfrontację. Proweniencja konfliktu politycznego ma charakter interdyscyplinarny, może mieć podłoże polityczne, społeczne, ekonomiczne, kulturowe czy religijne [Ponczek 2017: 37–38].

Badacze wskazują na dwie strategie postępowania przy pojawiających się konfliktach politycznych. Pierwsza z nich – destrukcyjna – eskaluje wzajemną wrogość i prowadzi do rywalizacji, agresji, dominacji, podstępu czy demonstracji sił. Z kolei druga strategia – konstruktywna – nakierunkowuje na osłabienie wrogości przy zastosowaniu kooperacji, dyskusji, kompromisu [Golec 2005: 167].

Konflikt polityczny może mieć charakter wielowymiarowy i odbywać się na różnych poziomach życia społecznego. Konfliktem politycznym można nazwać rywalizację pomiędzy partiami politycznymi, które nawet dążąc do tego samego celu (sprawowania władzy w państwie), przyjmują odmienne metody. Niemniej jednak konflikt ten może mieć charakter konstruktywny i sprzyja dyskusji, kompromisom. Konfliktem politycznym jest również rywalizacja pomiędzy państwami. Państwa, dążąc do mocarstwowości, obierają różne kierunki działania. Niektóre stosują w swojej polityce softpower, poszerzając swoją strefę wpływów atrakcyjnością kulturową, gospodarczą (staże, stypendia)¹. W polityce innych państw można zauważyć zastosowanie destrukcyjnej strategii w odpowiedzi na konflikt polityczny pomiędzy rządami innych krajów, jak konflikt zbrojny.

¹ Softpower w artykule jest postrzegane jako wszelka atrakcyjność danego państwa, która nie ma charakteru wykorzystywania twardej siły (militarnej) – hard power.

UCHODŹSTWO JAKO KONSEKWENCJA KONFLIKTU POLITYCZNEGO

Konflikt polityczny może przerodzić się w konflikt zbrojny lub w przypadku konfliktu politycznego pomiędzy różnymi grupami społecznymi, jedna z nich przyjmując destrukcyjne strategie działania, może przyczynić się do prześladowań wobec członków innej grupy (wykres 2). Taka sytuacja może pojawić się nie tylko przez atak jednego państwa na drugie (Rosja–Ukraina 2022), ale również gdy władza reaguje siłą militarną na demonstracje obywateli (Syria 2011) lub w sytuacji gdy na terytorium powstaną trzecie siły, które do szerzenia swojej ideologii wykorzystują siłę zbrojną (np. organizacje terrorystyczne, jak Daesh).



Wykres 2. Proces korelacji pomiędzy konfliktem zbrojnym a uchodźstwem.

Źródło: opracowanie własne.

Uchodźstwo to bezsprzecznie dramat i tragedia jednostki. W przypadku konfliktów zbrojnych generowanych przez konflikty polityczne człowiek zostaje zmuszony do opuszczenia swojego kraju oraz pozbawiony poczucia bezpieczeństwa. Przymusowe opuszczenie miejsca zamieszkania oraz pobyt w innym kraju wiąże się również z negatywnymi konsekwencjami dla samych uchodźców. Pozostawienie dorobku swojego życia oraz udanie się na obczyznę często z minimalistycznym bagażem, pozostawiając dotychczasowy poziom życia, zmusza ludzi do zmagania się z problemami społecznymi. W kraju docelowym uchodźcy borykają się z problemem ubóstwa, bezrobocia, braku edukacji, opieki medycznej itd. O skali problemów społecznych, jakie są konsekwencją uchodźstwa obywatele syryjskich do Libanu, świadczą dane z 2020 roku: poziom bezrobocia wśród uchodźców wynosił 39% [*Vulnerability Assessment of Syrian...* 2020], a jedynie 0,5% uchodźców w Libanie ma legalne pozwolenie na pracę [*Vulnerability Assessment of Syrian...* 2020: 53]; średnie zadłużenie syryjskich gospodarstw domowych w Libanie wynosi 798 dol. [*Vulnerability Assessment of Syrian...* 2020: 45]; ponad 30% gospodarstw domowych jest umiarkowanie bądź całkowicie pozbawiona bezpieczeństwa żywnościowego [*Lebanon Crisis Response...* 2019: 11]; 36% Syryjczyków żyje w złych warunkach mieszkaniowych [*Lebanon Crisis Response...* 2019: 11]; 17% syryjskich uchodźców żyje w nieformalnych osiedlach namiotowych [Yassin 2018: 38]; 69% gospodarstw domowych żyje w skrajnej biedzie [Yassin 2018: 44]; 51% Syryjczyków żyje poniżej granicy ubóstwa za mniej niż 2,9 dol. dziennie [*Lebanon Crisis Response...* 2019: 12]. Warto zwrócić uwagę, iż część z tych problemów społecznych jest warunkowana sytuacją społeczną, prawną oraz ekonomiczną uchodźców syryjskich. Istotne znaczenie dla problemów społecznych jest fakt, iż 73% Syryjczyków poniżej

15. roku życia nie posiada dokumentów poświadczających o prawie stałego pobytu [*Lebanon Crisis Response...* 2019: 12]; a 83% dzieci urodzonych w Libanie nie posiada legalnego zarejestrowania [Yassin 2018: 55]; 54% dzieci pomiędzy 3–18. rokiem życia w ogóle nie uczęszcza do szkoły [*Lebanon Crisis Response...* 2019: 11], a ponad 29% dziewczynek w wieku 15–19 lat zostaje wydana za mąż [Yassin 2018: 23].

KONSEKWENCJE MASOWEGO NAPŁYWU UCHODźCÓW DO PAŃSTW PRZYJMUJĄCYCH

Warto zwrócić uwagę, iż masowe procesy uchodźcze generują problemy dla państw przyjmujących. Shin-Wha Lee wskazuje na trzy skutki masowych procesów uchodźczych [Shin-Wha Lee 2001: 77–78]. Po pierwsze, większe tempo zużywania ziemi i zasobów. Większe saldo uchodźcze w państwie przyjmującym powoduje sytuację, że zarówno ludność miejscowa, jak i napływający uchodźcy korzystają z tym samych dóbr, jak ziemia, zasoby, miejsca pracy. W przypadku nałożenia się dwóch procesów – masowego napływu i/lub słabej odpowiedzi ze strony instytucji państwowej – z biegiem czasu zaczynają się sytuacje konfliktowe pomiędzy ludnością tubylczą a napływającą. Mogą one wynikać z niedostateczności określonych dóbr lub być wynikiem inflacji, która dotyka całe społeczeństwo. Kluczową pomocą dla takiego kraju staje się pomoc humanitarna generowana ze strony innych państw bądź organizacji, które wspierają uchodźców i państwo przyjmujące. Po drugie, jak zaznacza Shin Wha Lee, może dojść do konfliktu pomiędzy państwem przyjmującym uchodźców a krajem, z którego uciekają. Reakcja kraju jest skorelowana ze stosunkami państwa sprzed wybuchu konfliktu zbrojnego. Jeżeli takie stosunki są poprawne, państwo przyjmie uchodźców. Natomiast jeżeli stosunki były złe, to kraj będzie się obawiał konsekwencji przyjęcia masowego ruchu uchodźczego. Jeżeli konflikt zbrojny na terenie kraju wynika z walki pomiędzy grupami wewnętrznymi – opozycja–rząd, to państwo przyjmujące może mieć obawy przed przyjęciem bojowników, którzy z terytorium kraju, w którym znaleźli schronienie, będą prowadzili wypady zbrojne. Tym samym może to przenieść konflikt zbrojny na jego terytorium. Trzeci czynnik, który zaznaczyła badaczka, to napięcia na linii zmian demograficznych, ekologicznych i ekonomicznych. Masowy napływ uchodźców będzie miał wpływ na zużycie dóbr naturalnych, co w konsekwencji może doprowadzić do jego braków lub wzrostu cen za ich użytkowanie. Takie zmiany mogą być przyczyną napięć pomiędzy ludnością tubylczą a przybyłą. Często zmiany te występują w perspektywie długoterminowej. Inną przyczyną konfliktu mogą być zmiany demograficzne. Taki problem może wystąpić w szczególności w krajach, gdzie od struktury ludności etnicznej bądź religijnej jest zależny system władzy. Przykładem takiego kraju jest Republika Libańska. W państwie tym system polityczny jest systemem konfesyjnym, co skutkuje tym, że w teorii największa grupa religijna powinna

zajmować najważniejsze stanowiska państwowe. Masowy napływ uchodźców z Syrii bez wątpienia zmienił strukturę religijną społeczeństwa, zmieniając ją na korzyść muzułmanów, przy tym zmniejszając liczbę chrześcijan.

Warto zwrócić uwagę na wskazane przez Ideana Salehyana negatywne czynniki masowego napływu uchodźców. Po pierwsze, w obszarze ekonomicznym. Ludność tubylcza może konkurować z uchodźcami o miejsca pracy. Porównując to do migracji ekonomicznej, napływają osoby mogące pozytywnie wpłynąć na rozwój gospodarczy. Dodatkowo badacz przytacza badania Murdoch i Sandier, którzy ukazali, że państwa sąsiadujące z krajem ogarniętym wojną mają negatywne implikacje dla wzrostu PKB [Salehyan 2008: 789–790]. Po drugie, uchodźcy mogą przyczynić się do niewydolności służby zdrowia. Osoby dotknięte traumą wojenną będą wymagały dodatkowej opieki. Dodatkowo część uchodźców, zanim została zmuszona do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania, zmagająca się z problemami zdrowotnymi (jak między innymi choroby onkologiczne, co jest coraz częściej wskazywane w przypadku uchodźców z Ukrainy czy Syryjczyków od rozpoczęcia arabskiej wiosny). Badacze wykazują również, że obozy dla uchodźców, w których zamieszkuje część uciekinierów, nie są odpowiednio przystosowane i wśród mieszkańców często rozpowszechniają się różne choroby, w tym zakaźne, takie jak HIV/AIDS/malaria/cholera. Po trzecie, autor wskazuje na możliwość naruszenia równowagi etnicznej, religijnej w państwie przyjmującym. Jak zostało wykazane powyżej, w niektórych państwach równowaga religijna odgrywa kluczową rolę w stabilności politycznej. Masowy napływ uchodźców może ją naruszyć, co w konsekwencji może się przyczynić do występowania innych problemów. Ostatni negatywny czynnik, jak wskazuje Salehyan, dotyczy bezpieczeństwa. Wśród napływających uchodźców mogą również znajdować się grupy bojowników, którzy zamierzają prowadzić ataki zbrojne z państwa przyjmującego w kierunku kraju, z którego uciekli. W konsekwencji może prowadzić to do uwikłania takiego kraju w konflikt zbrojny. Komplementarnie zmiana struktury etnicznej/religijnej może spowodować zamieszki zbrojne lub w ostateczności doprowadzić do wojny domowej w kraju przyjmującym [Salehyan 2008: 789–790]. Przykładem państwa, w którym zrealizowały się teoretyczne, negatywne konsekwencje masowego napływu uchodźców w obszarze bezpieczeństwa, jest Liban. Początek konfliktu palestyńsko-izraelskiego datuje się na 1948 rok i powstanie państwa żydowskiego. Wówczas Palestyńczycy zostali wysiedleni z zamieszkujących terenów, a władzę przejęły służby bezpieczeństwa Izraela. Jedną z konsekwencji tego było masowe uchodźstwo Palestyńczyków, głównie do państw sąsiadujących, jak Liban, Syria, Jordania. Niemniej jednak Palestyńczycy rozpoczęli walkę z okupantem o swoje terytoria. Wraz z uciekającą ludnością cywilną na terytoriach państw przyjmujących znaleźli się również bojownicy walczący o wolność. Dodatkowo w krajach sąsiadujących, w których nie toczyły się konflikty zbrojne, mogli planować strategie i przygotowywać siły i środki do walki z Izraelem. W 1964 roku założono Organizację Wyzwolenia Palestyny (OWP) wraz ze zbrojnym skrzydłem Palestyńskiej Armii Wyzwolenia [Brylew 2016: 28]. Działania organizacji były bezpośrednio

wymierzone w terytorium Izraela. Konsekwencje zbrojnych akcji OWP odczuła ludność cywilna – nie tylko palestyńska, ale również libańska. Przykładem takiego zdarzenia jest inwazja Izraela na Liban. Siły zbrojne państwa żydowskiego przeprowadziły ataki na terytorium Libanu w pogoni za bojownikami Organizacji Wyzwolenia Palestyny w 1982 roku [Salehyan 2008: 787–788].

TRANSFORMACJA PAŃSTWA Z BIERNEGO OBSERWATORA W CZYNNEGO AKTORA KONFLIKTU

Przykładem wykorzystania masowego napływu uchodźców do realizacji swoich wewnętrznych celów jest Turcja i polityka Recepta Tayyipa Erdoğan, który po rozpoczęciu kryzysu migracyjnego w Europie 2015 rozpoczął pertraktacje z instytucjami europejskimi w kwestii pomocy państwom europejskim w uregulowaniu problemu. W zamian za pomoc w zatrzymaniu masowego ruchu uchodźczego przez terytorium Turcji do państw Unii Europejskiej, dostał zgodę na relokację osób z uregulowanym statusem w zamian za nielegalnych uchodźców z terytorium UE. Kryzys pomógł prezydentowi Erdoğanowi na ściślejszą współpracę z UE oraz uzbroił władze w Istambule w kartę przetargową. Gdy w kolejnych latach Turcja chciała wymóc jakieś ustępstwa, otwarcie „tureckich bram” i wpuszczenie uchodźców do Europy, mogła stawiać żądania bez ograniczeń. Włączenie się w rozwiązanie kryzysu uchodźczego przez rząd w Ankarze stało się pozytywnym akcentem do realizacji tureckich interesów, jak liberalizacja systemu wizowego oraz negocjacje akcesyjne [Bielawska 2019: 162]. Dodatkowo Unia Europejska zgodziła się na wypłacenie świadczeń pieniężnych dla uchodźców w Turcji, które pochodziły z europejskiego funduszu pomocy [Sokołowski 2018: 173]. Zawarcie umowy pomiędzy UE a Turcją dało przeświadczenie rządowi w Ankarze, że mogą szantażować państwa europejskie, insynuując zerwanie umowy i przepuszczenie rzeszy uchodźców w zamian za korzyści polityczne i finansowe [Wasilewski 2020]. Podobną taktykę przyjął Michael Aoun, prezydent Libanu. W jednym ze swoich przemówień również wyraził stwierdzenie, że brak pomocy finansowej ze strony UE w obliczu kryzysu uchodźczego, z jakim zmagają się jego państwo, może doprowadzić do wypuszczenia przez służby Libanu uchodźców do Europy.

CASUS LIBANU WZGLĘDEM UCHODźCÓW PALESTYŃSKICH I SYRYJSKICH

Republika Libańska to małe państwo, zaledwie 10 400 km², na którego terytorium zamieszkuje około 6 milionów ludzi. Charakterystycznym dla tego kraju jest to, że znaczna część mieszkańców to uchodźcy: około 1,5 miliona Syryjczyków, 400 tysięcy Palestyńczyków oraz inne narodowości, które znalazły schronienie w tym państwie, uciekając przed konfliktami zbrojnymi. Działania władz Libanu ukazują zmienność polityki państwa wobec nasilającego się napływu uchodźców.

Pierwszy kryzys uchodźczy, jaki dotknął Liban, miał miejsce w 1948 roku. Konflikt palestyńsko-izraelski spowodował masowy exodus Palestyńczyków, w szczególności do państw ościennych. Szacowano, iż około 100 tysięcy z nich znalazło schronienie na południowych terenach Libanu. Początkowe działania władz w Bejrucie były propalestyńskie. Zdecydowano o utworzeniu obozów dla uchodźców, które miały służyć tymczasowemu zapewnieniu miejsca zamieszkania dla uciekających przed skutkami konfliktów zbrojnych. Na terytorium całego państwa powstało 17 obozów, w szczególności umieszczonych w pobliżu większych miast, jak Bejrut, Trypolis, Tyr czy Saida [Brylew 2016: 27]. Niemniej jednak z czasem, gdy uchodźców z Palestyny zaczęło przybywać coraz więcej oraz rozpoczęły się konflikty pomiędzy ludnością libańską a palestyńską, i na dodatek Liban stał się miejscem ataków sił izraelskich (przez działania bojowników palestyńskich z terytorium Libanu na Izrael oraz chęć wyeliminowania zagrożenia przez władze w Tel-Awivie z tego kierunku), władze zaczęły podejmować działania zniechęcające do przybywania do tego kraju. Liban nie ratyfikował Konwencji genewskiej, co nie obligowało rządzących do respektowania praw zapisanych w tym dokumencie. Kolejnym krokiem władz w celu zatrzymania napływu uchodźców stało się przyjęcie uregulowań prawnych utrudniających napływającym uchodźcom funkcjonowanie w państwie. Przykładem tego było przyjęcie restrykcji w kwestii zatrudnienia, część zawodów nie może być wykonywana przez uchodźców, czy też zakazu budownictwa – uchodźcy zostali zmuszeni do zamieszkania w prowizorycznych barakach [Brylew 2016: 27–28]. Obecnie uchodźcy również nie mają możliwości zakupu na własność terenów, czy też mieszkań, gdyż zgodnie z postanowieniami władz trzeba być obywatelem Libanu, aby móc tego dokonać. Z biegiem lat palestyńskie obozy dla uchodźców stały się enklawami. Obozy są zarządzane przez Palestyńczyków, wejścia do nich są pilnowane przez uzbrojonych palestyńskich bojowników, a władze libańskie nie mają nad nimi kontroli.

Druga masowa fala uchodźców, z jaką musi się zmagać Liban, wystąpiła po rozpoczęciu arabskiej wiosny i exodusie Syryjczyków. Od 2011 roku na terytorium Libanu przybyło około 1,5 miliona Syryjczyków. W tym przypadku również polityka Libanu na początku była przyjazna. Do 2015 roku granice pomiędzy państwami były otwarte, a przepływy ludności pomiędzy państwami odbywały się bez żadnych ograniczeń. Niemniej jednak wraz z powiększającym się saldem uchodźców syryjskich w Libanie władze tego kraju zaczęły się obawiać powtórzenia casusu palestyńskiego. Rządzący nie zdecydowali się na utworzenie obozów dla uchodźców. Syryjczycy zamieszkują w Libanie w: wynajętych pokojach, garażach, pustostanach; około 25% osób zamieszkuje budynki nienadające się do zamieszkania, ponieważ nie stać ich na inne lokum; nieformalnych osiedlach; wspólnych namiotach, u rodziny lub znajomych, oficjalnych osiedlach² czy pale-

² Jest to lokum niepewne do zamieszkania. W każdej chwili wojsko może przyjąć z decyzją, że ten teren nie jest już dozwolony do zamieszkania. W takim przypadku uchodźcy muszą spakować swój namiot i przenieść się w inne miejsce [Rana Gabi 2015].

styńskich obozach [Kikano, Fayazi, Lizarralde 2015]. Koszty wynajęcia lokum bardzo często przekraczają możliwości budżetu jednej rodziny. Pomoc finansowa ze strony organizacji pozarządowych opiewa na kwotę 400 000 funtów libańskich na miesiąc. Często równoważność tej sumy to miesięczny czynsz za mały pokój. W związku z powyższym Syryjczycy wynajmują pokoje w kilka rodzin. Na północy kraju znajduje się jeden z obozów dla uchodźców – Obóz Łaha (polska transkrypcja). Stary budynek przypominający centrum handlowe został zaimplementowany na mieszkania dla rodzin. W budynku mieszka około 400 osób, które w większości są bezrobotne. Władze Libanu nie prowadzą żadnych działań wobec tych osób. W budynku nie ma wody, kanalizacji, prądu. Uchodźcy, którzy tam zamieszkują, mogą liczyć tylko na dobroć ze strony innych osób³.

W 2015 roku została przyjęta polityka październikowa, która ograniczała napływ Syryjczyków. Władze Libanu przyjęły dwa dokumenty, które miały regulować kryzys uchodźczy w kraju. Rządzący we współpracy z agencjami Narodów Zjednoczonych przyjęli Plan reagowania kryzysowego (Lebanon Crisis Response Plan), w którym ujęto działania podejmowane w celu uregulowania sytuacji syryjskich uchodźców. Dodatkowo libańska rada ministrów przyjęła „Policy Paper on Syrian Refugee Displacement”, którego celem było wskazanie działań, które miały służyć zmniejszeniu liczby uchodźców, kontrola wjazdów na terytorium kraju, zapewnienie wsparcia policji, wprowadzenie spisów ludności oraz kroki prowadzące do zminimalizowania obciążeń infrastrukturalnych [Janmyr 2016: 7]. Poniższe działania podjęto na mocy przyjętych dokumentów [Alsharabati, Namour 2015: 3–4]:

1. Zamknięcie granic. Zostawiono tylko możliwość wjazdu do Libanu ze względu na kwestie humanitarne.
2. Władze Libanu zażądały od UNHCR zaprzestania rejestrowania uchodźców, z wyłączeniem tych osób, które zostały zaakceptowane przez ministra do spraw socjalnych.
3. Implementacja wymogów utrudniających pozostanie Syryjczyków w Libanie, która miała wymusić na nich powrót do swojego kraju.
4. Skrupulatne przestrzeganie libańskiego prawa w stosunku do osób, które złamały zasady wjazdu.
5. Restrykcje ekonomiczne. Na początku kryzysu Syryjczycy mieli możliwość pracy w takich zawodach, jak elektryk, stolarz, kowal, sprzedawca, budowniczy. W 2014 roku Minister Pracy wskazał trzy zawody (budownictwo, rolnictwo oraz sprzątanie) jako te, które są przeznaczone do wykonywania dla Syryjczyków [Janmyr 2016: 66]. Ponadto nałożono ograniczenia dla pracodawców w przypadku chęci zatrudnienia uchodźców. Pracodawca musi utrzymać w swoim zakładzie pracy stosunek 10:1 pracowników libańskich do syryjskich. Ponadto musi wykazać, iż po próbach zatrudnienia Libańczyka nie znalazł chętnego do podjęcia pracy. Ograniczenia w pod-

³ Badania własne w Libanie w okresie luty–sierpień 2021.

jęciu pracy spowodowały coraz większą pauperyzację Syryjczyków oraz konieczność podjęcia pracy w sektorze nieformalnym – 92% [Asylum Access 2017: 19–20].

Jednym z obszarów funkcjonowania państwa, które zostało mocno nadwyrężone przez masowy napływ uchodźców syryjskich, jest edukacja. Na początku ministerstwo, realizując politykę rządu, zezwalało na przyjmowanie dzieci uchodźców do szkół. Jednak, gdy liczba uczniów zaczęła się zwiększać, okazało się, że w Libanie nie ma wystarczających sił i środków, które umożliwiłyby przyjęcie wszystkich dzieci. Ministerstwo zdecydowało o utworzeniu drugiej zmiany w szkole. Nastąpił podział, rano do szkół uczęszczają dzieci libańskie, a od 14.30 do 18.00 Syryjczycy [Nader 2018: 35]. Tworzy to wiele problemów, w tym można wyróżnić ekskluzje Syryjczyków. Ponadto wprowadzenie przez władze godziny policyjnej uniemożliwia dojazd do szkół na ostatnie lekcje osobom zamieszkującym w dalszej odległości od placówek oświatowych. Dodatkowo trudna sytuacja ekonomiczna rodzin syryjskich obliuguje niektórych małoletnich do podejmowania pracy lub też ze względu na wysokie koszty transportu czesnego uniemożliwia rodzicom posyłanie dzieci do szkół.

Podobny problem można zaobserwować w dziedzinie opieki medycznej. Placówki stały się niewydolne wobec wzmożonej potrzeby pomocy tak licznie przybyłym Syryjczykom. W tym przypadku władze, również po początkowym okresie stagnacji, zaczęły nakładać ograniczenia. Decyzją rządu było umożliwienie dostępu do opieki medycznej jedynie zarejestrowanym Syryjczykom. Z kolei wartym przypomnienia jest fakt, iż w 2015 roku decyzją władz Libanu było wydanie zakazu UNHCR do rejestracji nowo przybyłych Syryjczyków.

Powyższe działania to jedynie przykłady kroków podejmowanych przez władze libańskie, które ukazują zmianę podejścia do uchodźców. Po początkowych otwartych granicach i braku ograniczeń względem napływającej ludności syryjskiej od 2015 roku rząd zaczął podejmować działania zniechęcające do dłuższego pozostawania w Libanie.

KONKLUZJE

Powyższy artykuł jest asumptem do rozważań na temat konsekwencji, z jakimi borykają się państwa przyjmujące uchodźców. Najczęstszym kierunkiem, do którego udają się uchodźcy, są państwa sąsiednie. Casus Libanu ukazuje, że pierwszym działaniem władz takiego kraju jest chęć pomocy i przyjmowanie uciekającej ludności. Tworzenie obozów dla uchodźców czy otwarcie granic jest naczelnym posunięciem. Natomiast wraz z przedłużającym się konfliktem, liczbą uchodźców, którzy wymagają pomocy, reakcja kraju przyjmującego może ulec zmianie. Po początkowym etapie przyjęcia, koszty wynikające z masowego uchodźstwa są zbyt wysokie i kraj niekiedy decyduje się diametralnie zmienić swoją politykę, nakładając ograniczenia czy zamykając granice.

Kolejna kwestia dotycząca zmiany roli państwa przyjmującego ma charakter polityczny. Ukazane powyżej działanie prezydenta Turcji Recepta Tayyipa Erdoğan jest egzemplifikacją takiej przemiany. Uchodźcy mogą się stać kartą przetargową dla państwa na arenie międzynarodowej. Wykorzystywanie argumentu uchodźców do realizacji interesów z innymi aktorami stosunków międzynarodowych staje się narzędziem politycznym, które jak pokazuje najnowsza historia, może okazać się skuteczną motywacją.

Ostatnią, lecz nie mniej ważną konsekwencją dla państwa, które zмага się ze zwiększonym saldem uchodźców na swoim terytorium, jest uwikłanie go w konflikt. Istnieją trzy możliwości zaangażowania kraju przyjmującego. Po pierwsze, bojownicy napływający z falą uchodźców mogą prowadzić ataki zbrojne z terytorium państwa przyjmującego w kierunku terenów, z których uciekli. Po drugie, państwa, z którego ludność uciekła, może dokonywać zbrojnych nalotów w pogoni za bojownikami na terytorium państwa przyjmującego. Po trzecie, państwo przyjmujące może zbrojnie zaangażować się w konflikt celem powstrzymania dalszych fali uchodźczych.

Odpowiadając na pytanie postawione we wstępie artykułu, na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, iż rola państwa przyjmującego jest zmienna w czasie procesu uchodźczego, a państwo z biernego aktora konfliktu rozgrywającego się poza swoim terytorium może się stać stroną czynną. Ponadto, jak zostało ukazane w artykule, zwiększone saldo uchodźcze w państwie przyjmującym może prowadzić do wielu negatywnych konsekwencji, jak wskazują badacze w różnych obszarach funkcjonowania państwa: ekonomicznym, służby zdrowia, równowagi etnicznej, religijnej czy też surowcowym. Dlatego tak istotna jest debata na ten temat i implementacja interdyscyplinarnej polityki, która niwelowałaby negatywne skutki zwiększonego salda uchodźczego w państwie przyjmującym.

Title: Consequences of Refugee Processes Triggered by Armed Conflicts for Host Countries

Abstract: Armed conflicts cause many negative consequences, which include refugee processes. Populations fleeing persecution find a place of safety in other countries. The aim of this article is to show the correlation between refugee processes and host countries. The first part will be devoted to theoretical considerations regarding the definition of a refugee and political conflict. In the second part, the possible consequences for the host country will be presented. The third part of the article deals with the transformation of the host state from a passive actor in the conflict to the position of an active player.

Keywords: refugee, armed conflict, host country

BIBLIOGRAFIA

1. Alsharabati C., Nammour J. (2016), *Survey on Perceptions of Syrian Refugees in Lebanon*, Institut des sciences politiques-USJ, V.I.o.
2. Asylum Access, Refugee work rights report. The Syrian crisis and refugee access to lawful work in Greece, Jordan, Lebanon and Turkey, August 2017.
3. Bielawska A. (2019), *Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, nr 1.
4. Brylew M. (2016), *Liban religia–wojna–polityka*, Toruń.
5. Doles T., Chaturvedi S. (2011), *Climate refugees and security: conceptualizations, categories, and contestations*, [w:] *The Oxford Handbook of climate change and society*, red. J. S. Dryzek, R. B. Norgaard, D. Schlosberg, Oxford University Press.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0019>.
6. Florczak A. (2014), *Uchodźstwo*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław.
7. Gabi R. (2015), TVN24, 7 października, <https://tvn24.pl/programy/rana-gabi-ra583691-3314206> [dostęp: 01.06.2022].
8. Golec A. (2005), *Strategie rozwiązywania konfliktu politycznego: potrzeba poznawczego domknięcia i schemat konfliktu*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 48, nr 2.
9. Janmyr M. (2016), *Precarity in Exile: The legal status of Syrian refugees in Lebanon*, “Refugee Survey Quarterly”, vol. 35, issue 4. DOI: <https://doi.org/10.1093/rsq/hdw016>.
10. Janmyr M. (2016), *The legal status of Syrian refugees in Lebanon*, Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs, Beirut. DOI: <https://doi.org/10.1093/rsq/hdw016>.
11. Kikano F., Fayazi M., Lizarralde G. (2015), *Understanding Forms of Sheltering by (and for) Syrian Refugees in Lebanon*, 7thi-Rec Conference 2015: Reconstruction and Recovery in Urban Contexts.
12. Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. z dnia 20 grudnia 1991), https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Konwencja_Dotyczaca_Uchodzcow.pdf
13. *Lebanon Crisis Response Plan*, Government of Lebanon, United Nations, 2019.
14. Lee Sh. (2001), *Emerging threats to international security: environment, refugees, and conflict*, “Journal of International and Area Studies”, vol. 2, no. 1.
15. Nader H. (2018), *Violence against refugee women and mitigation programs: highlighting the perspectives of Syrian refugee in Lebanon*.
16. Ponczek E. (2017), *Konflikty polityczne w przestrzeni publicznej i pamięci zbiorowej*, „Wrocławskie Studia Politolologiczne”, nr 22. DOI: <https://doi.org/10.19195/1643-0328.22.3>.
17. Potyrała A. (2015), *Organizacja Narodów Zjednoczonych wobec problemu uchodźstwa. Geneza, istota I praktyka aktywności*, Warszawa.
18. Salehyan I. (2008), *The Externalities of Civil Strife: Refugees as a Source of International Conflict*, “American Journal of Political Science”, Vol. 52, No. 4.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2008.00343.x>.
19. Sokołowski M. (2018), *Kryzys migracyjny a relacje Macedonii z Unią Europejską*, „Przegląd Europejski”, nr 1. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.0040>.
20. UNRWA, *Palestine refugees*, <https://www.unrwa.org/who-we-are/frequently-asked-questions> [dostęp: 16.04.2022].

21. *Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon 2020*, Inter-Agency Coordination Lebanon, UNHCR, World Food Programme, UNICEF.
22. Wasilewski K. (2020), *Zmiany w polityce Unii Europejskiej wobec Turcji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://pism.pl/publikacje/Zmiany_w_polityce_Unii_Europejskiej_wobec_Turcji.
23. Yassin N. (2018), *101 Facts & Figures on the Syrian Refugee Crisis*, Beirut.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351169325-9>.